

Ivan Vrhovec, c.kr.profesor Zgodovina Novega mesta

Matica Slovenska v Ljubljani, 1801: 340

dLib – Digitalna knjižnica Slovenije

<https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XHTPCAX3>

TXT datoteka (735 kB)

II. Gimnazija

Str. 244-269

II. Gimnazija.*) A. Prva doba: od ustanovitve do 1.1809.

§ 1. Ustanovitev gimnazije.

Ko se je govorilo (str. 110) o revii, v katero je gazilo Novo Mesto /z več v/rokov vedno globočeje, reklo se je tudi, kako so Novomeščani moledovali pri cesarju Karolu VI. in njegovi naslednici Mariji Tereziji, naj jim za božjo voljo kako pomaga, sicer jim ne bo prebijati. Cesarica, ki je rada ustrezala prošnjam svojih podložnikov, v kolikor ji je bilo mogoče, jo poslala l. 1744. Novomeščanom deželnega vicedoma, grofa Orzona. Ta jim je vdihnil dobro misel, češ, prosijo naj za gimnazijo. To so Novomeščani tudi storili ter v prošnji do cesarice v velicih potezah opisali zgodovino in tudi revo novomeško. Pomagano pa bi jim bilo, so dejali, ako bi jim cesarica osnovala v frančiškanskem samostanu javne: »latinske šole«, to se pravi gimnazijo. Obili dijaki bi povživali poljsko pridelke, ki jih mesto sedaj ne more spečavati v denar, vrhu tega bi si prislužil marsikateri meščan in marsikatera uboga vdova svoj kruhek,

ker bi jemala dijake v stanovanje. Pomagano bo meščanom z javne šole že zato, ker jim ne bo treba pošiljati svojih otrok in ž njimi svojega denarja v daljne tuje kraje. Stroški za otroke so veliki; že v nekaterih letih si bodo meščani opomogli, če bodo imeli šolo doma. Hiše se ne bodo več opuščale in posipale, in z iehka bodo izpolnovali davkoplačevalci svoje državljanske dolžnosti

Zaželjena šola pa ne bo v korist samo Novomeščanom, ampak (ker se bo poučevala v nji nemščina) tudi vsem Hrvatom, od katerih jo Novo Mesto oddaljeno le par ur. Tudi tem ne bo treba pošiljati svojih otrok v tuje šole; prihranili si bodo oboji veliko.

Cesarica naj toraj osnuje v novomeškem frančiškanskem samostanu gimnazijo, v kateri bodo frančiškani poučevali proti majhni odškodnini, ki jim jo bodo meščani plačevali.

Cesarica se ni protivila izpolniti te prošnje, le zahtevala je, stvari naj tako uredi, da gimnazija ne bo države nič stala. Če hočejo meščani plačevali frančiškanom toliko, kolikor bodo zahtevali, potem ni nobene zaveze.

*) To poglavje je sestavljeno, če ni naveden kak drug vir, zgolj po aktih tukajšnjega gimnazijskega arhiva.

A za šolo kaj potrošiti niso kili meščani nič kaj pri volji. Že leto poprej (l. 1744.) so se pogajali s frančiškani ter jim obljubili 300 gld. priboljška za njihov trud, a ker so hoteli plačevati ta znosek ne v gotovini, ampak v blagu, so se pogajanja razbila. Previdni frančiškani so jim odgovorili, da imajo blaga sami dovolj, manjka pa jim denarja, ki jim je za obilo njihove potrebe v cerkvi in samostanu neizogibno potreben. Kar potrebujejo hrane, dajo jim je dobrotljive roke pobožnih vernikov same, denarja pa ne morejo dohiti: celo maše jim plačujejo ljudje le v blagu. A ravno tako tesna je bila tudi Novomeščanom za denar, zato se niso mogli s frančiškani pobotali.

Videti je bilo, da pri najboljši volji milostljive cesarice meščani ne bodo dobili gimnazije, kajti 300 gld. na leto utrpeli se jim je zdelo popolnoma nemogoče. Obrnili so se še jedenkrat do cesarice; razložili so ji, kako bi bilo mogoče dobiti teh 300 gld., da ne bi bolelo ne njih. ne države; cesaričina milost naj jim namreč dovoli pobirati za nekoliko povišano mostnino (Pruckonpfennig). Toliko bo povišek že vrgel, da bodo mogli plačevati ž njim frančiškane.

A Novomeščani bi v tej dobi skoraj ne bili mogli nasvetevali bolj nesrečne stvari. Ravno ta čas so si po cesarskih pisarnah ubijali glave, kako bi odpravili — najrajše vse — cestovine in ino storitve. Nasvet Novomeščanov se je zdel korak nazaj. Vlada jim niti odgovorila ni.

Novomeščani so se spametili ter jeli ugibati, kako bi mogli vzdržati gimnazijo s svojimi novci. V ta namen so sklicali 21. majnika 1745. slovesno sejo na rotovžu. V njej so se dogovorili s frančiškani tako-le:

a) Vsakdo, meščan ali nemeščan, ki stanuje v mestu ali zunaj mesta, bo plačeval vsacega novega leta dan po 2 gld. šolnine od vsacega v gimnazijo pošiljanega otroka.

b) Dijaki bodo morali biti v stanovanju in na hrani v mestu in ne zunaj mesta, torej ne n. pr. v Kandiji; dijakov po stanovanjih zunaj mesta frančiškani ne bodo sprejemali v šolo.

c) Tisti, ki bodo imeli dijake na hrani, bodo plačevali v mestno blagajnico od vsacega po 3 gld. na leto, oni pa, ki jih bodo sprejemali le v stanovanje, pa samo po 15 grošev.

d) Ti doneski se bodo plačevali tako dolgo, dokler mesto ne bo dobilo povečšane mostnine (v katero so Novomeščani še vedno upali) ali sicer kak dohodek, ki jim bo odvzel skrb za gimnazijo z ramen. Seveda, ko bi se število dijakov zelo pomnožilo, znižal bi se tudi v primeri letni donesek, narobe pa povečšal, če bi se skrčilo.

e) Povečšal se bo nekoliko lahko tudi obrtnijski davek vsem obrtnikom, ki bodo imeli dobiček od gimnazije, zlasti mesarjem, pekomo in krčmarjem itd.

Ali tega dogovora Marija Terezija ni hotela potrditi, ker je bil ta način plačevanju najbrže vendar le preveč dvomljiv.

Sedaj ni kazalo družega, kakor da so se Novomeščani izrekli brez daljših in nepotrebnih besedij plačevati za gimnazijski pouk po 300 gld. na leto.

V tem smislu so se obrnili s prošnjo na Dunaj.

Cesarica je poslala provincijalu Žigi Skrpino poziv, naj se izreče o tej prošnji. Le-ta se je izjavil v dveh poročilih (od 8. januarja in 9. marca 1746) za osnovo nameravane šole.

Tudi ko so višje gosposke vprašale tedanjega prosta pl. Erberga, kaj meni o ustanovitvi gimnazije, priporočal jo je z vsemi močmi; odločno pa je bil tudi on proti povišani mostovini.

S tem so bili vsi potrebni dogovori storjeni; in cesarica je naročila 6. maja l. 1746. provincijalu, naj napravi z mestnim zborom pismeno pogodbo glede odškodnine, ki so jo frančiškanom obljubili za pouk. Dostavila pa je, da se zavoljo šole število frančiškanov nikakor ne sme pomnožiti. Kmalu za tem, 8. avgusta, je podpisala važno listino, s katero je dala novomeški gimnaziji pravico javnosti. Zapovedana pismena pogodba je bila storjena v Ljubljani v pričo deželnega vicedoma 27. avgusta 1746. Obsegala je naslednje točke:

I. Frančiškanski red se zaveže preskrbljevati pouk šest-razredne gimnazije s tremi učitelji in jednem vodjme ali prefektom, in sicer tako, da bodo mogli prehajati novomeški dijaki k očetom jezuvitom v Ljubljani, ljubljanski pa na novomeško gimnazijo. Dalje obljubijo mladino vežbati: »in Christlicher Lehr und andem S.lbrderlichen Geschicklichkeiten«. Gimnazija naj se prične takoj po vseli svetih.

II. Mestno starejšinstvo in vse meščanstvo prevzame dolžnost, sezidati šolsko poslopje na priličnem kraju in ne daleč od samostana, na Fričkovem zemljišču zraven frančiškanske cerkve, iz gimnazije na to cerkev pa narediti pokrit hodnik. Vzdrževanje gimnazije in hodnika nalože meščani sebi.

III. Kot priboljšek za pouk in kot odškodnino za potrebne knjige, drva, papir in druge šolske potrebe se starejšinstvo zaveže plačevati po -500 gld. na leto in to v štirih letnih obrokih, vsak kvaterni petek po 75 gld., vrhu tega pa še pošiljati učiteljem vsak teden po 12 funtov mesa v samostan, razven onih tednov, ko se frančiškani postijo, Ker je bilo starejšinstvo tedanjega časa znano kot nezanesljiv plačnik, izgovorili so si frančiškani, da se smejo vpisati na dohodke mestne mitnine, iz katerih se jim je plačevalo že sicer po 62 goldinarjev na leto (zato, ker so jim prepustili most, glej str. 86). Vedno previdni in spekulativni Novomeščani so dodali temu pogoju še dostavek: »če bi se pa prigodilo danes ali jutri, prej ali slej, da bi se kak dobrotnik našel, ali ko bi kdo šolo celo fundiral (to se pravi: tako glavnico naložil zanjo, da bi se iz njenih obrestij plačevati mogel obljubljeni priboljšek), ali če bi se šole nehale, potem bi Novomeščani ne bili dolžni več frančiškanom niti plačevati dogovorjenih 300 gld., niti jim pošiljati obljubljenega mesa v samostan.«

IV. Meščanje se dalje zavežejo, frančiškanom nikdar ne jemati pravice do poučevanja in je nikdar ne oddati kakemu družemu duhovskemu redu; še celo

narobe: postavljali se bodo z vsemi močmi po robu, če bi se; hotel nastaniti kak nov red v mestu.

V. in slednjič si meščani izgovore, da se mora vsako šolsko leto pričeti s peto sveto mašo za cesarsko rodovino, zlasti pa za Marijo Terezijo, ki je milostno dovolila gimnazijo, to sv. opravilo je brezplačno. Prihajati pa mora k njemu vse starejšinstvo in vse meščanstvo.

To pogodbo je potrdil 17. septembra 1746. deželni vicedom.

J) Tudi jezuiti v Ljubljani so hodili iz kolegija (samostana) v poslopje, kjer so stanovali njihovi jezuitski vajenci, po hodniku, razpetem čez sedanjo zvezdarsko ulico.

Za ustanovitev gimnazije sta si pridobila največ zaslug tedanji mestni sodnik Polec in provincijal Skrpin.

Kmalu zatem je poslala cesarska pisarna tudi važno listino, s katero je zagotovila novi gimnaziji vse pravice, posebnosti, prostosti, skratka vse privilegije, ki so jih uživale tačas druge gimnazije v Avstriji. Ti šolski privilegiji so bili jako stari ter so segali v nekaterih določilih celo v dobo Friderika I. Rudečebradega, ki je podelil latinskim šolam l. 1158. posebne pravice.

Najimenoitnejša pravica novomeške gimnazije je bila pač ta, da se v šolske stvari ni smela vtikati nobena oblast, niti posvetna, niti duhovska. Predstojnik gimnazije, »Praefectus« zvan, je bil neomejen vladar v šoli. Za vse, kar so dijaki počenjali, so bili odgovorni le njemu. Še tedaj celo, ko so po mestu razgrajali in ne pustili ljudi v miru, jih ni smel prijeti mestni sodnik ali njegovi stražniki, ampak oglasiti mu je bilo poredneže prefektu, ki jih je kaznoval, kakor se je njemu prav zdelo. Djali smo že, da je bila ljubljanska jezuitska gimnazija vzgled tudi za novo osnovano novomeško. Tu so učili vse iste predmete, kakor tam, le grščino so črtali, češ, da so skušnjo dokazale, kako nepotreben je ta trud, mesto tega naj se podučuje v aritmetiki, zemljepisji in pravopisji. Glede discipline in drugih šolskih stvari pa so se frančiškani postavili, kakor se mi vidi, popolnoma na svoje noge.

§ 2. Najstarejša osnova.

Od 1.— 6. septembra 1746., torej dva meseca pred dvorjenjem gimnazije, je zboroval v Ljubljani frančiškanski delinitorij ter sklepal o pravilih, po katerih se bo ravnati učencem in profesorjem. Sklenili so tu mnogo ter to izrekli v 22, točkah; od teh se na pouk sam nanašajo le tri ali štiri, vse druge se tičejo disciplinarnih stvari. Najvažnejše točke so bile naslednje:

1. Šolsko leto se je imelo pričeti po vseh svetih, 3. novembra. Dva dneva v tednu, torek in četrtek, sla bila zraven nedelj in praznikov »prosta«. V postu pa je bila prosta le sreda, izvzemši sivpostni teden, ko sta bila tudi dva dneva prosta. Prosta sta bila sicer tudi še najimenoitnejša praznika frančiškanskega reda: dan sv. Aniona Padovanskega in pa Poreijunkulc, in ker je bila gimnazija v vsem uravnana po vzgledu ljubljanske, so bili prosti tudi: Božič, Novo leto, zadnji trije dnevi Velikega tedna, Velika in Binkoštna nedelja.

Da bi se dijaki vadili v govoru, ukazal je definatorij osnovali v spodnjih štirih razredih komične dramatične vaje (comieum exer-eitium) in sicer po jedenkrat v letu, v višjih pa po dvakrat.

O prostih dneh so spremljali profesorji svoje učence vun na prosto; hodili so ž njimi, da ne bi uganjali kacih budalostij ali nespodobnosti. Vselej sta bila navzoča najmanj dva profesorja, ali še boljše vsi trije; nikoli pa ne jeden sam.

Profesorjem je delinitorij prepovedal dijake drugače kaznovati, kakor z zaporom, izključevati pa jih je smel le prefekt, toda le v najhujšem slučaju. Definitorij mu je zažugal hudo kazen, ako bi storil to brez velike potrebe.

Mnogo obširnejša pa so določila, ki so tičejo pobožnosti in cerkvenih vaj novomeških gimnazijcev.

V početku in na koncu šolskega leta je bilo dijakom hoditi za procesijo v bližnjo cerkev sv. Ane na Grabnu. Procesijo je vodil prefekt. Ta procesija je bila pri samostanskih gojencih že dolgo prej v navadi, le da ni bila tako slovesna. Dijaki so se odslej sčakovali onstran mosta v Kandiji, vstopali so tu v procesijo ter odhajali sv. rožni venec moleč proti sv. Ani. Tam so opravljali službo božjo ter se vračali pomešani domov.

Ob nedeljah in praznikih so se shajali k sv. maši ob 7-9- uri; po maši so jih vodili profesorji v njihove razrede, kjer so jim razlagali katekizem in jih izpraševali, kar so jim dali poprej učiti se na pamet. To je veljalo za spodnje štiri razrede, peto- in šesto-šolci pa so ostali v cerkvi pri petem sv. opravilu in pridigi.

K petemu sv. opravilu so hodili dijaki tudi o vseh praznikih frančiškanskega reda, in teh je bilo velike. Ostati so smeli tak praznik doma le, če je prišel na prost dan. O sv. Antonu in Porcijimkuli pa so se morali vdeleževati duhovnih vaj, naj sta bila ta dva dneva sicer prosta ali ne. Po dokončanem sv. opravilu so se shajali v šoli, ki zaradi duhovnih vaj ni smela trpeti škode. Udeleževati se jo bilo dijakom tudi vseh litanij v frančiškanski cerkvi. Da zaradi njih niso pouka zanemarjali, preložili so jih na četrto uro popoldne,

K spovedi in obhajilu so hodili dijaki po dvakrat v mesecu. To dolžnost jim je bilo natančno izpolnovati; nemarneže so strogo kaznovali.

O sobotah popoldne so bili v posameznih razredih odrejeni duhovni pogovori, ali pa so jim čitali iz sv. zgodovine, spodbujajoč jih k pobožnosti in studu nasproti grehu.

Vsaka šola je imela svojega patrona; prva (najnižja) — sv. angelja varuha, druga — sv. Petra Pegalata, tretja — sv. Bernarda iz Siene, četrta — sv. Bonaventuro, peta — sv. Antona Padovanskega, šesta pa — sv. Frančiška. Na praznik teh patronov se je bilo vsem dijakom dotičnega razreda spovedati ter prihajati dan poprej in na dan patronov k litanijam. Nekateri so prejeli ta dan tudi sv. obhajilo.

Dalje so ustanovili frančiškani tudi dijaško bratovščino Matere Božje po pravilih jezuitov. Vanjo so sprejemali dijake gorenjih štirih razredov. Drugošolci so ji pristopali o veliki noči kot novinci. Udje te bratovščine so prihajali dve nedelji v mesecu k latinski pridigi ob 3. uri popoldne, dve nedelji pa so prepevali Marijine pesmi; le, če je umrl kak ud bratovščine, molili so mesto tega zanj. Če se je kdo ohladil v pobožnosti do Matere božje, okarali so ga javno najpopreje v obče, a če to ni pomagalo, tudi imenoma.

Razni stroški za to bratovščino so se pokrivali s prostovoljnimi doneski dijakov. Bratovščini glava je bil vsakratni profesor najvišjega razreda, druge poslovnik: rektorja, tajnika in sindika (ki je nabrane novce shranjeval) pa so volili dijaki sami izmed sebe. Toda zaradi prevelike revščine novomeških gimnazijcev si ta bratovščina dolgo časa ni mogla opomoči.

V 22. točkah izrečene svoje določbe je predložil definitorij redovnemu generalu, ki pa jih ni maral potrditi, češ, da se ne more še reči, so li vse dobre in se li

dado vse izvrševati. To bode skazala šele skušnja. Zato je poslal te točke novomeškemu prefektu le kot začasno veljavne; poskuša naj, koliko so vredne ter potem pove, ali pač kaže držati se jih. Prefekt je sestavil sam nekoliko novih postav, jih kot nasvete predložil delinitoriju, ki je obravnaval te stvar iz nova (31. avgusta l. 1747; ter zamašil, če tudi ne vsako, vendar marsikatero luknjo disciplinarnih postav. Od sklepov tega shoda navadi bomo le nekatere. Pouk jo trajal po zimi od polu osmih do desetih, poleti pa od sedmih do devetih. Popoldne so ga pričenjali ob polu dveh ter poučevali do štirih, če ni bilo litanij, sicer pa od dveh do štirih. Le za dijake najvišjega razreda se je pouk začel ob polu osmih zjutraj in ob dveh popoldne, bodisi poleti, bodisi po zimi, in naj so bile litanije ali ne. Dijake so k pouku klicali z zvoncem; prvokrat so pozvali jedno četrt ure prej, drugič pa v trenutku, ko se je imel pouk pričeti, kakor se godi še danes.

Kogar je prisilila lenoba ali lahkomišljenost ali prepričani nadarjenost, da je moral zaostati tri leta v istem razredu, zapodili so ga konec tretjega leta brez spričevala; vendar je moral provincijal temu pritrditi.

Naloženo kazen je bilo vsakemu prestati, sicer ga niso več sprejeli, ako je odšel, ter se potem kedaj zopet oglasil v šolo.

Prepovedano jo bilo dijakom orožje: pištole, noži itd.

Ogibati se jim je bilo vsakoršnih homatij in tepežev. Zažugali so jim, da ga bodo pripravili, ali celo še iz šole zapodili, ako zvedo o kom, da zahaja v gostilne, zlasti zunaj mesta. Prepovedano jim je bilo zahajati v sumljive hiše. Če je zvedel prefekt za katero tacih, prositi je moral mestnega sodnika pomoči, da zabrani dijakom zahajati vanjo.

Po zimi so morali biti najpozneje že ob sedmih zvečer doma, po leti pa ob devetih.

Tatove so strogo kaznovali ali jih tudi poganjali iz šole. Pijancem so žugali, da jim bodo o prvi priliki, ko zvedo zanje, prepovedali šolo.

Prepovedano jo bilo naposled našemljenim hoditi po mestu.

Glede duhovnih vaj jo prihrdil delinitorij skoro vsem onim določbam, ki jih je sklenil minulo leto, ter dostavil še marsikatero novo.

Kaj pa jo dejala vlada k tem ukrepom delinitorija? — Nič! Kajti v tej dobi se ni brigala za to, kaj in kako se je godilo v šolah. Brigala se tudi ni za gimnazije. Te so bile po vsej Avstriji v rokah duhovskih redov, po največ. jezuitov, ki so sami določevali, kako naj se uči na njihovih zavodih. Seveda tudi država ni delala zanje nikacijh potroškov. Učitelje in vse, kar je bilo šoli treba, so plačevali redi sami. Z državo so bilo gimnazije le toliko v zvezi, da jih je potrdila in se o priliki potegnila zanje, če je bilo treba.

Še v zadnjih letih Karola Vi. so bili jezuiti sami svoji gospodje v šoli, vendar se je vlada jela vtikati že ta čas v njihove šole.

Cesarski patent od 10. novembra leta 1735. je premenil že nekoliko v naučnem načrtu jezuitskem, ter ga dejal pod državno nadzorstvo, toda le na papirju; v istini je ostalo še vse pri starem.

*) Program graške prve c. kr. gimnazije. 1871. p. 16, nr. 2.

§ 3. Prizori iz dijaškega življenja v prvih letih novomeške gimnazije.

Prvo šolsko leto so pričeli s slovesno službo božjo 3. novembra l. 1746. Izpolnila se je Novomoščanom dolgo gojena želja. Dobili so gimnazijo!

V spodnjih dveh razredih je poučeval O. Romuald Laurin, v III. in IV. Ildefons Karner, v V. in VI. Chrsolog Uaiebel, prefekt gimnazije pa je bil Bogomir Pleiller, tadanji gvardijan.

Otvorili so vseh šest razredov ob enem, ter šteli v njih 66 dijakov, in sicer: 4 v VI., 8 v V., 11 v IV., 4 v III., 9 v II. in 30 v I., najnižjem razredu. V svoji prošnji za gimnazijo so Novomeščani cesarici popolnoma odkritosrčno povedali, da jim gimnazije v prvi vrsti ni mar toliko zaradi svojih otrok, kakor zato, ker pričakujejo od nje gmotnega dobička. V gornjih dveh razredih ni bilo niti jednega dijaka iz Novega Mesta, v IV. le dva, v III. štirje, v II. jeden, v I. pa devet, od vseh 66 torej samo 16; 14 jih je prišlo izza Gorjancev, bili so to: Hrvati, Metličani, Črnomaljši in Semčani, 34 je bilo drugih Dolenjcev, šest Ljubljancev, trije iz Kranja, trije Notranjci, štirje Štajerci in trije Tirolci.

S tako majhnim številom se je pričela gimnazija. Kljub temu je dajala prefektu mnogo opravka. Venomer je moral biti na preži nad dijaki zaradi njihovega pijančevanja, ponočevanja, preprirov in tepežev. Ponajveč so bili tega krivi meščani sami, ker so jim dajali k temu priliko in potuho.

Dijaki, ki so zahajali prvi čas na gimnazijo, niso bili najboljši. Razstresna poročila o njih vedenju nam bodo vsaj medla slika njihovega življenja v nje dobi. Vodenje njihovo je bilo jako slabo. V drugem letu so morali zapustiti gimnazijo trije šestošolci in jeden petošolec, ker so bili ponočnjaki, pijanci, pretepovalci, trdoglavci, ki so se profesorjem po robu postavljali itd.

Pili so vsi pritepenci z družih gimnazij. Neki Janežič je prišel iz Gradca, ter prosil za sprejem v poetiko (pelo šolo), a ker ni imel spričeval, ga prefekt ni hotel sprejeti. Moledoval je pa zanj neki uradnik toliko časa, da se je dal prefekt pregovoriti. Toda dolgo Janežiču na gimnaziji ni bilo obstanka; veš čas mu je potekel v pohajkovanju in pijančevanju. L. 1748. so ga morali, ker vse kazni niso nič izdale, pognati iz šole. Naposled je jel celo krasti.

L. 1749. je prišlo pet dijakov z jako sumljivimi spričevali na novomeško gimnazijo; prefektu se je zdelo, da so ponarejena. Vkljub temu je dijake sprejel, prvič zato, da se prepriča, znajo-li res toliko, kakor so njihova spričevala kazala, drugič pa, da se prepriča, jeli njegova sumnja glede ponarejenih spričeval prava. Ko pa sta dva teh dijakov zaslutila, kaj prefekt namerava, popihala sta jo iz mesta.

Tretji pa je bil neki Hečan; bil je samo jeden dan v šoli. Iz Celovca je prinesel spričevalo za tretjo šolo, a ponaredil jo je za šesto.

Celo ptiča pa sta bila dva Hrvata, došla iz Varaždina. Ta dva sta se po noči preoblačevala, da sla laže ponočevala in burke in nerodnosti uganjala. Napadla sta neko noč celo s palico in nožem nekega duhovnika. Jeden od njiju, Josip Rogljevič, jo pri mestnem sodniku po krivem ovadil meščana, pri katerem je stanoval, češ, da mu je pokral iz kovčega knjigi in perilo. V resnici mu pa je odnesel (seveda z vednostjo Rogljevičevo) te stvari njegov pajdaš Ljubanovič, kar se je pa zvedelo še le pozneje. Nosila sta se tako, da ju je moral prefekt izključiti. A predno sta vzela od Novega Mesta slovo, pokradla sta še nekemu barvarju platno iz sušilnice. Sicer so ju zasačili in priprli, a peti dan sta jo popihala iz ječe.

Meščani so natolcevali, da so jima dijaki pomagali iz luknje.

Pozneje, ko že ni bilo o njiju več ne duha ne sluha, se je prefektu reklo, da sta imela tudi ponarejen pečat novomeške gimnazije. Ko je preiskovalo njune listine, zvedel je, da sta imela ne le jeden, ampak celo tri pečate, ter obilno ponarejenih spričeval. Dajala sta dijakom za dober denar in lepe besede spričevala, kakeršna so si želeli, ter ponarejala v to ali ono svrhu tudi podpise profesorjev.

Ti doneski o morali prvih dijakov novomeške gimnazije naj zadostujejo.

A mlada gimnazija se je morala boriti še z družimi neprilikami. Jezuvitom to nikakor ni ustrezalo, da so ustanovili v Novem Mestu gimnazijo. Zato so ji delali sitnosti v vsaki priliki, če so le mogli; vsaj prefekt jih je sumničil, ter dejal, da ima dovolj dokazov za svoje prepričanje: jezuviti bi radi ugonobili gimnazije*. Če so koga izpodili z novomeške gimnazije in ga niso hoteli nikjer sprejeti, jezuviti v Ljubljani so ga gotovo sprejeli, naj je prinesel seboj spričevalo ali ne. O jednom dijaku je prefekt n. pr. zvedel, da so ga jezuviti sprejeli, dasi tudi je imel njegovo spričevalo on v rokah. Dotični dijak namreč svoji gospodinji ni plačal hrane in stanovanja, zato mu je ta spričevalo vzela ter ga prinesla k prefektu, češ, naj ga dijaku da, kadar bo plačal. A dijak jo je popihal iz mesta brez spričevala, ter bil v Ljubljani sprejet. In ravno tako so sprejeli tam nekega dijaka, ki jo svoje slabo spričevalo vpričo prefekta raztrgal.

Celo velikega neprijatelja pa je dobila mlada gimnazija z novim okrožnim glavarjem. Ta urad je bil ustanovljen v Novem Mestu leta 1749. Prvi okrožni glavar Wolf Adam pl. Erberg si je prisvajal tudi nadzorstvo gimnazije. Koj prvo leto svojega uradovanja (1750) je zahteval ključke gimnazije, da nastani v njej vojake, ter gimnazijo spremeni tako v vojašnico. Toda frančiškani so se proti tej krivici postavili krepko na noge in od dveh strani je dobil Erberg poziv, naj se ne vtika v stvari, ki ga do malega nič ne brigajo. Glavar je le nadzornik gimnazije, ne pa gospodar njen. Nekoliko časa je imela gimnazija mir pred posvetnimi gosposkami, al . 1758. so nastale nove homatije, katere jo ponajveč zakrivil pač okrožni glavar Maks pl. Erberg.

Konec šolskega leta 1758. je ukazal mestni sodnik (bil je to tisti Ignacij Polec, kateri se je za ustanovljenje gimnazije; tako zelo zanimal), zaukazal je, pravim, na povelje okrožnega glavarja Erberga zapreti mestna vrata, meščanom pa priti s cepci in poleni oboroženimi pred rotovž. Kdor bi se branil, bo kaznovan.

Meščani so prišli vsi; sodnik jih je vodil po mestu, ter jel z različnimi psovki zabavljati dijakom. Ali ti so bili, ker je bila že pozna deveta ura (18. septembra) večinoma doma, vsaj kar je bilo boljših in domačinov. Dijaki iz drugih krajev pa so se odpravljali, ker je šolsko leto ravno minulo, domov ter se poslavljali v neki krčmi pri kozarcu vina. Ko pak so jeli meščani po ulicah razgrajati, prišli so vun gledat, kaj se godi. A toliko, da so se pokazali, lotila se jih je razgrajajoča množica, jela jim zabavljati, jih pograbila ter odpeljala nekatere izmed njih v ječo.

Naslednji dan jih je dal mestni sodnik vpričo zbranih mestnih očetov privedi pred-se, a ker je upoznal, da so nedolžni, poslal jih je domov.

Kaj pa je bil povod temu vrišču?

Pred rotovžem je visela Črna deska, na katero so nabijali cesarske in magistratske ukaze. Noč poprej, 17. septembra, pa je ta deska izginila z rotovškega zida; drugo jutro so jo našli obešeno na »prangerju«, sramotilnem kolu, h kateremu so privezovali zločince ljudstvu v posmeh. Nihče ni vedel povedati, kdo je to storil. Mestni sodnik in poglavar sta zasledovala poredneže, a ker jih nista mogla pozvedeti, uganila sta, da so storili to dijaki, ki so ravnokar končali šolsko leto. Vsled tega sta osnovala lov nadnje.

Dijakom, kakor smo dejali, se sicer ni zgodilo nič hudega, razven da so nekatere priprli; a užaljen je bil prefekt. Kaznovanje dijakov je bila namreč prefektova stvar, zagotovljena mu s privilegijem Marije Terezije. Ker sta mu posegla mestni sodnik in glavar v njegove pravice, pritožil se je pri najvišji deželjski oblasti, pri reprezentaciji.

Mestni sodnik, mestni pisar in glavar Erberg so dobili od reprezentacije ukaz, naj poročajo o tej stvari natančno od pičice do pičice.

Le-ti možje so si prizadevali na vse načine oprati se, a vsi njihovi izgovori niso veljali dosti. Reprezentacija jo poslala v Novo Mesto nalašč za ta slučaj komisarja Franca Karola pl. Sclnveigerja stvar preiskovat. Le-ta je poročal svoji gosposki in ta je poslala okrožnemu glavarju tak-le odlok:

»Skrb za odpravo ponovnega rogoviljenja je sama na sebi prava in dobra, a preiskava je jasno dokazala, da ona vizitacija, ki se je vršila 18. septembra po povelju okrožnega glavarja na tako nenavaden način in s pripomočjo mestnega sodnika in več meščanov ni bila odrejena s pravim razumom in iz dobrega namena, ampak jedino le s to pristransko mislijo, da bode nenavadni ponočni vrišč privabil nekoliko dečakov na prosto ter ponudil priliko, nekatere od njih pripreti. To se je tudi zgodilo; res so nekatere dijake prav po krivem prijeli, jih drugi dan zaslišali, in ker se jim ni moglo nič slabega dokazati, jih zopet izpustili. K temu naj se še dostavi, kar je priznal mestni sodnik sam, da se je namreč oborožil s puškami in da ga celo ni bilo sram s pištolo streljati za jednim dečakov.

Za to dokaj nepremišljeno in spoštovanje prefektovo nikakor ne povzdigujoče početje daje se okrožnemu glavarju s tem ukor, ravno tako tudi sodniku Ignaciju Poku z dostavkom, da naj se poda k gospodu prefektu ter se obloži zaradi svoje naglice. Gospodu okrožnemu glavarju pa se svetuje, naj se vede mirneje in pohlevneje. On, kakor tudi mestni očetje naj se držijo glede na dijake in glede na kakove nerodnosti, ki bi jih utegnili ti početi, natanko svojih predpisov, ki naj jih nikakor ne prekoračajo ter ne dajo več povoda za jednake neprijetnosti. Ljubljana 5. marcija 1759.

Tej podobno rabuko je izkresal takoj naslednjo leto proštov oskrbnik Filip Pugelj. Zaukazal jo namreč svojemu pisarju zgrabiti nekega dijaka Jeniča, da ga utakne v vojake. Takrat so namreč vojake še lovili. Vsaka graščina ali velika posest je morala nabrati vsako leto med svojimi podložniki odločeno ji število mladih ljudi za vojaštvo. Jeničevi stariši so bili kapiteljski podložniki in Pugelj si je izbral njega. Kaj ga je nagibalo seči ravno po tem dijaku, ni povedano. Pisar jo povelje izvršil in Jeniča prijel.

Ko dijaki to zvedo, zbere se na ulici, o kateri so vedeli, da bodo Jeniča po nji peljali. Trije od njih stopijo h kmetom, ki so gnali zvezanega tovariša ter jih prijazno ogovore, naj Jeniča izpuste. Toda ti se temu ustavijo, na kar zaženo dijaki vrišč, zapode brez orožja kmete v tek, tovariša pa oproste.

Ko je oskrbnik Pugelj to zvedel in se mu je vrhu tega še reklo, da Jenič celo dijak ni, prišel je v gimnazijo poprašat po tej stvari. Tu so mu rekli, da jo napačno poučen, kajti Jenič dohaja vedno in redno v šolo, na kar se je Pugelj opravičeval, češ, da bi tega ne bil nikdar ukazal, ko bi bil to vedel. Prefekt, ki je že sklenil vložiti svojo pritožbo zaradi motenja njegovih pravic, je bil s tem zadovoljen, ter se dal utolažiti že zato, ker je želel s kapiteljnom živeti v prijateljstvu.

Bodisi pa, da se je Pugelj ali premislil, ali da je Jenič potem kmalu izostal, skratka obrnil so je Pugelj, ali bolje rečeno, obrnil se je njegov pisar Fischor do gosposke v Ljubljani, do reprezentacije, ter zahteval, naj prefektu zapove, dijaka izročiti, ali če je ubežal, dati mu kacega družega mesto njega, če pa tega noče, pa naj plača toliko zanj, kolikor je bila takrat cena za vojaka. Vrhu tega pa je še zahteval zadoščenja za kmete, ki so bili, kakor je dejal, v tej priliki ranjeni.

Reprezentacija je pozvala prefekta, naj poroča, kaj je na tej stvari.

Prefekt je poročal natanko; med tem pa je dijaka Jeniča zaradi njegove varnosti vzel k sebi v samostan, ter ga tam hranil. Odgovor je bil reprezentaciji po vsem tako dovoljen, kakor si je prefekt le mogel želeti. Reprezentacija je zaukazala okrožnemu glavarju Maksu pl. Erborgu, naj pokliče Fisoherja predse, ter ga ostro

pokara, da se je predrznil zgrabiti dijaka, ki je vendar-le jedino prefektu odgovoren. Ako bi mu prišlo še kdaj kaj tacega na misel, kaznovali ga bodo z 20 cekini, za zdaj naj pa plača samostanu stroške za Jeniča. Tudi glavar je dobil ukor; v prihodnje naj no dovoli, da bi se še kaj tacega dogodilo, najmanj naj pa sam kaj pripomore. Kmalu zatem je Erborg umrl.

Njegov naslednik je bil baron Frane Andrej Apfaltern. Tudi ta ni bil dosti boljši. Od ustanovitve gimnazije pa do tega leta se je v šolskih stvareh mnogo predrugačilo. Z letom 1751. je dobila prej popolnoma neodvisna gimnazija uradnega nadzornika, ki se je zval direktor. Ta posel je naložila vlada vsakočasnemu okrožnemu glavarju. Katalogi in v njih zabeležena klasifikacija je odslej postala veljavna še le potem, ko jo je podpisal direktor, t. j. okrožni glavar. Pregledoval in podpisoval je račune o šolskih stroških ter dajal svoje privoljenje za nakup šolskih potrebščin.

Leta 1764. se je zdelo okrožnemu glavarju, da ga prefekt kot direktorja prezira, ker ni poslal izkazov o pravilnosti in napredku dijakov njemu, ampak kar naravnost reprezentaciji v Ljubljano.

To gotovo ni bilo prav in najbrže je bil prefekt tu kriv, če tudi je bilo res, kar je trdil, da je glavarja večkrat iskal z izkazi, pa ga ni našel nikoli doma. Apfaltern mu je vrnil to preziranje s tem, da je izobčil kot nadzornik pouka vse le količkaj slabe dijake. Prefekt se je proti temu pritožil ter je dosegel, da so smeli vsaj nekateri izključeni dijaki vstopiti zopet v šolo.

Še nestrpljivejši je bil pa okrožni glavar Classnau. Ta je zaukazal dijake ne le nadlegovati, ampak jih kar naravnost preganjati. Kot direktor in nadzornik šol predrzni se je l. 1770. iz malega števila dijakov, ki jih je gimnazija takrat štela, od 121 dijakov, izobčiti 54, torej skoro polovico. Vendar so se smeli vsi ti izobčenci vrniti zopet v gimnazijo.

Pokazal je pa glavar še na drug način, kako mogočen gospod je. Nekov France Grm, sin tukajšnjega meščana, izpriden, zanikan človek, o katerem ni bilo slišati ni jedne dobre besede, je opsoval brez povoda šestošolca Nikolaja Delinca na javnem trgu. Opsovani Delinee je za ta pot požrl svojo jezo, češ, da se bode že ponudila prilika, ko mu vrne. In res! Ne dolgo potem se poda Delinee in ž njim več njegovih tovarišev vun na kmete, kar srečajo tu popolnoma nepričakovano Grma. Imel je puško seboj. Z jednim skokom je bil Delinee pri njem ter so je polastil puške, da ne bi bilo kako nesreče, kajti Grm je bil tako razvpit človek, da so mu zaupali vse, tudi najhujše. S puško v svoji pesti zahteva Delincc od Grma odgovor, s katero pravico mu je zadnjič zabavljaj. Ko Grm vidi, da se je jela štrena čudno motati, ne zine nič, popusti Delincu puško v rokah ter pokaže pete, dasitudi mu ni nihče grozil ali se ga dotaknil. Delincc zakliče nekaterokrat za bežečim, naj se vrne ter pride po puško, kar pak temu ni nikakor prijalo. Prefekt — po čegar zapiskih ta-le dogodek pripovedujem — je menil: »Jaz ne razumem, kateri predsodki so Grma trapili, da ni maral priti«.

Delinec je premišljeval, kaj naj stori s puško. Najpametneje se mu je zdelo oddati jo baronu Zoisu, čegar je bil lov v onem kraju, kjer se je to godilo. In to je tudi storil. Naznani to stvar nevttegoma prefektu ter zahteva od njega zadoščenja in ugrabljene mu puške. Le-ta pokliče Delinea ter ga kaznuje, ker si je hotel sam pravico delati in je Grma javno napal. Da se izogne kakim sitnostim, oznani prefekt tudi glavarju, kako je stvar razsodil in da je Delinec za svojo samovoljnost že kaznovan.

A glavar s samo kaznijo dijakovo seveda ni bil zadovoljen, ampak je zahteval, da mu vrne ali plača tudi puško. To pa je imel baron Zois. Prefekt je sicer vedel, kaj mu je o tej stvari dalje storiti, vendar je prašal glavarja, kaj se njemu zdi najbolje

pokazati mu je s tem svoje zaupanje. Glavar je odgovoril, da Delinec nikakor ni dolžan Grmu puške povrniti; Grm naj se sam pobota z baronom Zoisom, komur je hodil v škodo. Seveda se je Grm tega branil, kajti v grad Grm (Stauden), četrť ure od Novega Mesta podali se ga je bilo malo groza: bil je v gradu prav na slabem glasu in imeli so že nekaterikrat sitnosti ž njim.

Grm je šel rajši na rotovž k mestnemu sodniku, češ, naj mu ta pripomore do puške. Sodnik je bil prefektu gorek, zato mu je bilo to kaj všeč; poslal mu je nemudoma ta-le; odlok:

»V Grmovi zadržtosti Vam poroča, da naj se vzame dijakom njihova obleka in se jim ne da popreje nazaj, dokler ne bodo vrnili Grmu ravno tako puško, ali pa plačali tri cekine. Ker pa bi bilo to za dijake le prehudo in presramotno, zato Vas prosim, da blagovolite v prilogi naštetim dijakom vstop v šolo za toliko časa zabraniti in nikomur od teh dati spričevala (če bi se utegnil kateri oglasiti zanje), dokler se ne pobotajo z našim someščanom Francem Grmom.«

Stvar je postala za prefekta res prav neprijetna. Boječ se, da se utegnejo izcimiti iz nje še večje neprijetnosti, so je zatekel znova k glavarju ter ga vprašal, kaj naj odgovori sodniku. Glavar je takoj pritrdil, da sodnik ni pogodil prave, in da dijaki niso nikakor zavezani plačati puške. Ukazal je svojemu tajniku Maksu Pilpachu, naj pokliče sodnika pred-se, ter ga pokara, ker si prisvaja pravice, katere mu nikakor ne pristajajo.

V tem smislu je tudi prefekt odgovoril sodniku ter mislil, da je stvar rešena in dognana, zlasti zalo, ker se je glavar sam potegoval za dijake in jim obljubil svojo pomoč.

In res se ni o tem govorila niti beseda več — kar nastane nov vriše!

29. avgusta 1771. je šel proti devetim zvečer četrtošolec Božič domov in mimo hiše, v kateri je bival Grm. Ko se slučajno pred njo malo ustavi, skoči Grm nenadoma in zavratno nanj, podre ga na tla ter ga s toporiščem tako premlati, da revež več dni ni mogel z roko ganiti. Deček zakliče na pomoč, na kar pritoke vojaki s svojih straž ter odvedo na sodnikovo povelje pretepenega in nedolžnega dečka v zapor, Grma pak puste prostega, dasiravno se pozneje vojaki sami prefektu zatrjevali, da Božič ni zakrivil prav čisto nič, in ga je pijanec Grm napal iz gole zlobnosti.

Prefekt se je podal drug dan na rotovž ter protestiral proti surovosti, zahtevajoč za dijaka popolno zadoščenje. Pred sodnika poklicani Grm ni tajil svoje krivde; zato so ga odvedli v zapor, dasi se je branil na vse kriplje; le toliko je izprosil, da ga niso odvedli v zapor javno, ampak skrivoma.

A par ur za tem ga je že prefekt videl sedeti pred njegovo hišo. Sedaj je bil med dijaki ogenj v strehi. Videli so jasno, da jih v šoli za vsako razposajenost kaznujejo najostreje, da pa nasprotno pri sodniku ne dobe zadoščenja, če jim stori kdo krivico. Se več! Videli so, da sodnik surovosti meščanov nikakor ni kos. Zato so se zbrali 2. septembra, lotili se Grma ter ga s kameni nagnali. »Storili mu pa niso toliko hudega — to so zopet besede prefektove — kakor je ljudstvo pozneje hrup zagnalo, »tudi zdravnik, ki je preiskoval njegove rane, je dejal, da se mu ni zgodilo toliko hudega, kakor je ljudstvo vpilo.«

Nastal je vrišč in vojaki pritoke od vseh strani vkup. Ko dijaki to vidijo, se spuste v tek; toda vojaki dobe dva od njih v pest in ju vtaknejo v luknjo. Ampak ravno ta dva nista bila pri tej stvari prav nič prizadeta, ampak prišla le slučajno blizu. Jeden od nju, neki Kušlin iz Kandije, celo dijak ni bil; drugi, Nikolaj Dolinee, jo sicer bil dijak, »a popolnoma nedolžen«. Med vriščem se je mudil pri nekem častniku 1'alfvljevega polka, kar je ta pozneje tudi s svojim podpisom potrdil. Odšel je proti domu, ko se je

že ves hrup polegel in so se razsajalci razkadili na vse vetrove. Celó oba Grma, oče in sin, sta dejala vpričo dveh duhovnikov, da ne vesta za gotovo, je-li bil Delinec navzoč, ali ne. Zanimavali so njegovo navzočnost tudi drugi meščani; zanimavali so jo dijaki, ki so sprožili ta hrup, ter so se obtožili tudi prefektu svoje krivde. Zato so oba vjetnika, Kušlina in Delinca, že drugo jutro še o mraku izpustili iz ječe.

Ta dan slučajno ni bilo prefekta doma. Vrnil se je še le čez dva dni, 4. septembra, v samostan.

Po polnoči 5. septembra se je stepla zopet velika množica vojakov in meščanov vkup; ukazalo se jim je namreč nekoliko dijakov vloviti; če bi bilo treba, dvignejo naj jih s silo s postelj. In res so vzeli najprej ona dva: Delinca in Kušlina, dalje Kušlinovega brata (šestošolca), tretješolca Josipa Garzarollija in drugošolca Jakoba Štreklja in Franca Haana, (ta zadnja dva so našli speča na travniku blizu njunega stanovanja). Vsi ti so bili razven Štreklja kaj slabi dijaki, ko jim je bila šola zadnja briga. V katalogih je zabeleženo, da je bil Delinec pretepač in zabavljač, Kušlin ponočnjak, tretješolec Jarzarolli pa pijanec in vzor falota.

Komaj se je drugo jutro dan storil, šel je prefekt k sodniku ter zahteval od njega, naj mu izroči zaprte dijake, da jih zasliši in kaznuje vsacega po njegovem zasluženju. A sodnik je odgovoril, da so dijaki zaprti, ne ker je on to ukazal, ampak na povelje glavarjevo, torej jih tudi on nima pravice; izpustiti.

Za dijake predobri prefekt se je podal od sodnika k glavarju, ki ga je pa to pot osorno sprejel. Rekel mu je, (ne sam, ampak po jednom svojih slug), da o tej stvari ne bo z nobenim človekom prej govoril, dokler ne bodo dijaki javno kaznovani. — Jedino kar je prefekt mogel storiti, je bilo, da je protestiral proti temu, češ, da prva gosposka za dijake je on, in nihče drugi; ta pravica mu je zagotovljena v cesarskih privilegijih.

Ob devetih so pripeljali Delinca in Kušlina iz ječe in ju odvedli pred glavarjevo hišo, kjer so vpričo vseh meščanov našteali vsacemu po trideset na zadnjo plat. Navzoč je bil tudi glavar, če smemo verjeti prefektu, po čegar zapiskih je to posneto, zdela se je ta kazen celo meščanom prehuda, škripali so neki z zobmi, preklinjali grdo postopanje glavarjevo ter ga obsipali z najtršimi priimki. Najbrže pa so veljale psovke, če jih je bilo sploh kaj slišati, dijakom in njihovemu rogoviljenju.

Po izvršeni eksekuciji je poslal glavar prefektu vest, da je stvar sedaj končana, da pa Dolinee in Kušlin ne smeta dobiti spričeval, Delinec mora vrhu tega plačati stroške Grmovega zdravnika. Prefekt zdaj že lahko pride k glavarju, če hoče. Seveda je bil le-ta užaljen ter le kratko odgovoril: »Sedaj nimam več vzroka za to. Glede spričeval pa bom storil, kar mi bo vest velela.«

Dijaki so ostali med tem seveda v ječi, razven Dilaana, ki ga je dal glavar izpustiti kot nedolžnega, in Garzarollija, ki jo je, kot najpremetenejši med vsemi, popihal iz ječe. 6. septembra so izpustili pa tudi druge. Delinec je moral plačati Grmu šest goldinarjev za puško in še tisti dan zapustiti mesto. Glavar je kot direktor gimnazije izključil vse zaprte, a tudi dva druga, ki sta jo še o pravem času popihala ter vsaj šibam odtekla.

Da bi zaprečil izključevanje še o pravem času, pisal je prefekt glavarju še jedenkrat prav energično pismo; a glavar se ni dosti zmenil zanj. Na svojo odgovornost in v svojem imenu je dal nabiti imena izključenih dijakov na črno desko v gimnaziji.

A prefekt ni miroval. Da zve vse natanko, kaj in kako se je ž njimi godilo, zaslišal je izključene dijake ter izvedel, da se živa duša ni mudila s preiskavo njihovo zatožbe, da niso zaslišali ne jedne priče (niti zanje, niti proti njim), da so jih obsodili v ječo, v šibanje in izobčenje proti vsem človeškim pravicam.

Tako so dijaki pripovedovali, prefekt pa je rad to slišal. Nedolžni so bili po njegovem prepričanju seveda vsi.

Nazadnje je naznanil prefekt vso to stvar c. kr. deželnemu glavarstvu v Ljubljani, ki je novomeškemu glavarju zaukazalo, naj se opere. Ta je to storil. Iz njegovega zagovora pa so v Ljubljani spoznali, da sta se pregrešila oba, glavar in prefekt, in dobila sta od svoje gosposke vsak svoj ukor. Prefektu so očitali, da mu je bilo več za obilo število dijakov, kakor za njihovo kakovost, da je preveč popustljiv in da se zaradi tega prigodi toliko neredov, o katerih bi gotovo ne bilo slišati, če bi postopal strogeje. Priporočali so mu zatorej za prihodnje večjo odločnost in malo ostreje nadzorovanje dijakov.

Okrožnemu glavarju pa je odvrnila deželna gosposka, da se prizadeva sicer v svojem poročilu oprati se, da pa je vendar iz vsega jasno, da ni postopal, kakor bi bil moral, da se je rabuka vršila v septembru, on pak da jo je dal natančne preiskovati še le v oktobru in še le potem, ko je že prejel poziv od gosposke, naj so zagovarja. Dejala mu je, da si ne more kaj, da ne bi dali tudi njemu ukora ter mu priporočala, naj postopa v prihodnje zmerneje in z večjim premislekom.

Za prefekta je bilo očitane, da je premehek, kaj britko in hotel ga je s svojih ramen zvaliti; hotel je dokazati, da je jedini glavar vsega nereda kriv. Poslal je deželnemu glavarstvu jako obširen zagovor v Ljubljano, od koder mu pa še odgovorili niso.

Stvar je bila s tem pri kraju.

4. Pravda za letno plačo treh sto goldinarjev.

Prefekti prvega četrstolctja novomeške gimnazije so imeli res prav težavno stanje. Najbolj jih je užalilo pa to, da so jim delali krivico tudi mestni očetje, ki so se vendar tako krčevito za to poganjali, da dobe gimnazijo, ki jih je — vsled požrtvovalnosti frančiškanov — stala jako malo, skoraj nič. Za 300 goldinarjev so frančiškani ne le poučevali, ampak preskrbljevali tudi vse, kar je bilo v šoli potreba: kredo, gobe, papir, knjige itd. Onih 300 gld. je teklo meščanom iz Lenkovičeve mostovine, ki jim je prinašala seveda mnogo večje dohodke. Ž njimi so plačevali lahko teh 300 gld. in onih 230 gld. tako zvanega »Remanenzgeld«-a, in še je preostajala mala svota. Toda že prvo leto so imeli frančiškani z dogovorjenimi 300 gld. velike sitnosti in težave. Šolsko leto je minulo, ne da bi se mestni zbor frančiškanov spomnil. Še za one funte mesa, ki jih je obljubil pošiljati v samostan, je moral prefekt venomer pritiskati. Z velikim trudom so frančiškani naposled iz mestnih očetov vendar izžulili, kar jim je šlo. Tudi drugo leto ni bilo boljše, tretje leto 1751 pak so ustavili meščanje plačevanje popolnoma.

Frančiškani so pritiskali in pritiskali za plačo, toda zastonj: posebno od leta 1751. dalje jim je splavalo po vodi vsako upanje, da se jim bode zgodila pravica; splavalo jim je zaradi slabega gospodarstva z mostnim denarjem. Ker mestni očetje niso znali, ali pa ne hoteli dobro gospodariti, sekvestrovala jim je vlada mostovino, ki je bila takrat v zakup dana za 600 gld. Ti novci so tekli v mestno blagajnico. A namesto da bi opravljal mestni sodnik ž njimi mestne dolžnosti, prilastil si jih je kot svojo plačo, dokler mu niso prišli na sled. Slabo gospodarstvo se je kazalo povsod, kamor je človek pogledal. Cesto od mesta do Bršljina, ki jo je moralo mesto popravljati, zanemarili so tako, da se ni bilo mogoče po nji voziti. Zato je zaukazala višja gosposka, reprezentacija, tedanjemu deželnemu nadzorovatelju cest (landschaftlicher Strassen-1 leparaliens-Commissar) Wussotu), naj pobira

najemščino mestne mostovine (600 gld.) ter uporablja preostalino čez cesarski davek (Remanenzgeld 230 gld.), toraj 370 gld., za popravo cest in sicer štiri leta.

S to cesto, katere pa v istini niso popravljali, so se izgovarjali Novomeščani že leta 1749., ko so frančiškani zahtevali od njih dogovorjeno letno plačo. Ko prefekt ni hotel odjenjati, spustili so se na pot laži. Ovadili so prav po krivem frančiškane, da zahtevajo plačo, dasi tudi ne poučujejo. Na ta način so skušali zvrniti stroške za vzdržanje gimnazije na samostan, ki se je toliko žrtvoval zanje. To jo bila pač skrajna naivnost, o kateri vrh tega človek tudi ne more razumeti, kakošen uspeli so si obetali Novomeščani od nje. Saj se je vendar lahko dognalo, poučujejo-li frančiškani ali ne. Reprezentacija je pozvala frančiškane, naj se opravičijo, zakaj ne poučujejo več. A mesto zagovora so le-ti poslali gimnazijske kataloge v Ljubljano.

Predno pa se je ta stvar v Ljubljani rešila, je bila mostovina, s katero so mestni očetje doslej frančiškane plačevali, že v sekvestru in za popravo ceste v Bršljin odmenjena. To je bil jedrni denar, ki bi bil Novomeščanom pri tedanjih denarnih zadregah preostaja! za gimnazije.

Kaj storiti? Gospodje v Ljubljani so se prenaglili, ker so jedini izdatni mestni dohodek odmenili če tudi že za potrebno, vendar pa ne za najpotrebnejše stvari, bili so v hudih kleščah. Niso si vedeli pomagati. Da bi stvar vsaj malo zavlekli, veleli so namestniku okrožnega glavarja, Sigmundu pl. Breckerfeldtu, naj to stvar natančne preišče. Ta mož je najbrže tisti Breckerfeldt, ki je spisal ono v uvodu med viri (št. 9.) navedeno »Histor.-topogr. Beschreiliung voti Rudolfsvert.«

Ta je poročal za frančiškane prav ugodno; hvalil jih je, češ, da so imeli v šoli vedno zelo dobro uspehe in da jim niti na misel ni prihajalo prejenjati s poukom. Njim se ne more prav nič očitati, pač pa je mesto ustavilo plačo l. 1749.

Seveda, zagovarjali so se Novomeščani: že prej je šla trda za onih 300 gld., odkar pa je višja gosposka vzela l. 1751 mostovino, je do malega nemogoče plačevati jih. Od samostana se nikakor ne more zahtevati, da bi zastoj poučeval in vrhu tega nosil še šolske stroške; a ker jih mesto ne more plačevati, plačuje naj izgovorjeno svoto država ali iz svojega, ali pa naj da zopet mostovino iz rok. Če višja gosposka novomeškemu gospodarstvu res ne zaupa, teko naj dohodki iz mostovino, ne v mestno blagajnico, ampak naravnost v deželno. Le-ta naj bo plačevala cesarski davek (Kemanenzgeld) in frančiškanom obljubljeni plačo odjednem z ostalim dolgom.

Tak je bil nasvet mestnega zbora.

V Ljubljani se niso posebno oveselili. Spoznali so, da so se zelo prenaglili, ko so za šolsko potrebe namenjeni fond odločili za popravo ceste. Bili so v veliki zadregi. Kaj storiti? Vpraševali so se, ni li zaslediti nikjer nobene ustanove, ali sploh kacega kapitala, ki bi se za silo dal uporabiti za šolo? Breckerfeldt je svetoval: ker bo v štirih letih cesta popolnoma popravljena, naj se bo mostovina čez štiri leta uporabljala zopet za to, za kar je bila namenjena, za gimnazijo. Preostajalo bo celo vsako kdo še 70 gld., s to preostalimi naj se plačuje dolg, ki se je med tem pri frančiškanih natekel že na 1102 gld. 45 kr.

A ta nasvet se ni izvršil, no vemo, zakaj ne.

Frančiškani so poslali zaradi tega l. 1755. dva svojih bratov na Dunaj do cesarice k avdijenci. Imelo je to vsaj toliko uspeha, da je cesarica ukazala dvornemu komisarju grofu Lohenfeldu, ki je bival ravno takrat v Ljubljani, naj stvar preišče. A ta mož za to ni bil sposoben, o šolskih stvareh ni vedel čisto nič; vrhu tega se ga še oplašili gospodje pri reprezentaciji v Ljubljani, kjer so ustrelili onega velikega kozla, čez katerega sedaj niso mogli več skočiti.

Stvar je zopet zaspala. Sicer je dobil glavar Erberg povelje, naj natančno preišče aktiva, in pasiva Novega Mesta, a ta mož je bil sila len, vrhu tega tudi sovražnik šole. Storil ni nič.

L. 1758. je poslal provincijal svojega tajnika Matisa Sohlercrja na Dunaj stvar še jedenkrat podrezat. Ta dosegel je toliko, da je Erberg vsaj do polovice leta dokončal naročeno mu delo: popis aktivov in pasivov Novega Mesta. Tako v kozji rog gnana ljubljanska reprezentacija je iskala na vse kriple, kje bi našla denar, da zadovolji ž njim gimnazijo. Kar se posreči jednemu delu gospodov zaslediti pravo pot.

Pred mnogo leti je ustanovil Ljubljančan Andrej Kreti z 1800 gld. dve dijaški ustanovi, vsako po 45 gkk. Pravico oddajati jo je imel ljubljanski mostni svet; ta pa se je te sitnosti odkrižal ter si pridržal le pravico vredne dijake predlagati. Ščasoma pa je tudi na to pravico pozabil in isto tako se tudi za Krenovo ustanovo ni zmenil živ krst več. Bila je popolnoma pozabljena. Kam pa je izginila in kam so tekle obresti? To izvohati se je posrečilo v škripcih učečim uradnikom pri roprezentaciji. Dognali so, da se je ustanovni kapital pred več leti posodil nekemu baronu Schevitzu, ki pa je na plačevanje obresti tudi pozabil. Ker je bil kapital naložen pri deželni gosposki (Landeshauptmannschaft) in ga je ta izposodila, zato ji je ukazala cesarska gosposka (Repraesentation und Kammer), naj iztirja Schvitzu posojeni denar z obrestmi vred. Gospodje pri roprezentaciji so se na ta način izkobacali iz velike zadrege. Toda izbijanje je bila težavna stvar, ker so se zahtevanemu plačanju tako velike svote Schvitzovi pravni nasledniki upirali seveda na vse kriplje. V tem je minulo celo leto, in ker je cesarska vlada na Dunaju upoznala, da utegne minuti še marsikatero leto, predno se bo storila frančiškanom pravica, zato je ukazala — ne novomeški občini — ampak deželni gosposki, naj izplačuje gimnaziji izgovorjenih 300 gld. iz deželne blagajnice, in to toliko časa, dokler ne bode pravda za Krenovo ustanovo končana.

Tako je dobila gimnazija vsaj letni donesek 300 gld., za 2000 goldinarjev dolga pa, ki se jo za frančiškane med tem z obrestmi vred nabral, je cesarica velela počakati; plačale se bodo pozneje.

Mestna občina se je tem potom iznebila obljubljenega letnega doneska, iznebiti pak so jo bolela celo onih 12 funtov mesa vsak teden. S početka so spolnovali mestni očetje vsaj to svojo dolžnost, a ko so čutili, da jim bodo višjo gosposke odvzele z ramen letni donesek 300 gld., menili so, da je prilika ugodna, otresti se tudi te dolžnosti. Toda došel je ukaz, da morajo vsaj to malenkost žrtvovati za gimnazijo. Iz tega se jasno vidi, da mestni očetje že pri podpisovanju ustanovne gimnazijske pogodbe niso imeli resne misli plačevati dogovorjene svote.

Leta 1759. se je pravda vendar naposled za samostan še precej ugodno zvršila. Po velikih ovirah in zadržkih so gosposke naposled zračunale, da je Krcnova ustanova narasla na 7874 gld., ki jih morajo Sehvvitzovi nasledniki plačati. Ta svota se je razdelila tako, da se je ustreglo ustanoviteljevemu namenu, ob jednom pak tudi Novomeščanom. 2000 gld. so odločili za ustanovo Krenovo, ostalih 5874 gld. pak so na obresti naložili za gimnazijo. Novci so se takrat obrestovali po pet odstotkov; zato je prejemal samostan mesto 300 le 293 gld 42 kr.

V samostan pošiljano meso najbrže ni bilo najboljše; pritožbe zaradi tega so se ponavljale leto za letom. Ko so napravili za mestno gospodarstvo oni »Domestikalsvstem«, premenili so občinsko dolžnost, po kateri so imeli pošiljati vsak teden po 12 funtov mesa v davek, in sicer tako, da je plačeval mestni zbor namesto mesa od 1. 1760. dalje po 19 gld. 53 kr. na leto. S tem se je ustreglo tudi frančiškanom, katerim se odslej za plačilo ni bilo več treba z mestnimi očeti pričkati.

Seveda so bili tudi pri tej premembi na škodi. Že par desetletij za tem je veljava denarja močno padla in 19 gld. 53 kr. je zadostovalo komaj za jeden mesec za nakup mesa.

Kaj pa se je zgodilo z onimi 2600 gld., ki jih je ostalo mesto samostanu na dolgu? Dobil jih ni samostan nikoli; prosil je še parkrat zanje, toda neugodne denarne razmere, mestne in državne, so stvar tako zavlekle, da se je naposled do dobra pozabila in so frančiškani odjenjali od svoje terjatve.¹⁾

S takimi križi in težavami se je morala boriti mlada gimnazija. Meščani so se skazali pač malo hvaležne, da se jim je po požrtvovalnosti frančiškanov ustanovila gimnazija. Ko bi je ne bilo, prišlo bi, kakor je preračunal frančiškanski kronist, za najmanj 25.000 gld. denarja vsako leto manj v Novo Mest⁰, kar je bilo zanje pač dober priboljšek.

§ 5. Gimnazijsko poslopje.

Za novo gimnazijo jo kupilo mestno starešinstvo malo hišico in vrt nekdanjega mestnega sodnika Fričko-ta. Ta parcela je stala 2000 gld. Ta prvotni tempelj vednosti in znanosti je bil pač jako skromen, dasi je imel že tedaj jedno nadstropje, s katerega so dali meščani napraviti mostovž do frančiškanske cerkve, da so profesorji hodili lahko po njem takoj iz samostana čez kor v gimnazijo. A mostovž ni tako dobro služil, kakor so pričakovali frančiškani, ki so si ga nalašč izgovorili; že čez dve leti (leta 1748) so ga dali podreti iz več vzrokov: delal je v cerkvi (v kapelici sv. Frančiška) preveč teme; škodoval je orgljam, posebno pa, ker so se po tem mostovžu plazili tatovi v cerkev in v samostan ter odnesli že nekatero stvar.

Da so bile šolske sobe kaj skromne, o tem nas uveri neko poročilo iz leta 1785, katero pravi, da so dali na mestne stroške popraviti v jedni od njih tlak iz ilovice in kamna (estrich). Sobe torej niso imele poda. Z nova narediti so dali takrat tudi zimska okna. To je bilo kaj potrebno, kajti za kurjavo gimnazije mestni očetje niso imeli novcev, a tudi vlada ni marala za to nič potrošiti. Dijaki se morali za kurjavo sami skrbeti, toda, ker so bili večinoma sami reveži, in je bilo še teh malo, prezebovali so, da so jim zobje drgetali. Šele l. 1799. je dobil prefekt iz šolskega zaklada prvokrat nakazanih 108 gld. za kurjavo.

Konec stoletja je bilo to poslopje že kaj slabo. Neki popis okrožnega glavarstva pravi o njem : »V prvo nadstropje, kjer se nahajajo latinske šole, se gre po groznih stopnicah, ki so lestvi še najbolj podobne in jednako nevarne za učence in učitelje. Za šest latinskih šol je le pet sob, torej se morajo učenci različnih razredov poučevati v jedni in isti sobi. Prvega nedostatka (to se pravi stopnic) ni kar nikakor odpraviti, drugemu pa bi se pomoglo, ko bi se velika soba, v kateri so vrše javni izpiti, s steno predelila, ter se naredila vanjo še jedna vrata. A ker je velika soba za izpite in razdeljevanje premij neizogibno potrebna, so tudi temu ne bode dalo lahko opomoči; to bi bilo le tedaj mogoče, ko bi sosed hotel odstopiti kos svojega zemljišča. A to se ni zgodilo in gimnazija je ostala še nadalje, kakoršna je bila. Pozabiti se ne sme, da so stisnili v gimnazijsko poslopje l. 1778. tudi normalko.

Vojskini hrum Napoleonove dobe je zadušil tožbe o tesnosti normalke in gimnazije. L. 1809. so prišli Francozi v deželo, ki so skrčili gimnazijo na tri, prvo leto celo na dva razreda. Ko so se vrnili Avstrijani, uravnali so gimnazijo zopet po starem. Imela je zopet po pet razredov, kakor pred francosko dobo, a ne dolgo; naučni načrt od leta 1819. jo je prestvaril v šostrazredno. A v gimnazijskimi poslopju je bilo le pet sob; zato se je moral jeden razred (sintaksa) vseliti na rotovž, kjer pa je bila že dekliška šola. Poslopje se je moralo torej vsakakor razširiti. Zgodilo se je to l. 1821.

Dotlej je imelo le jeden trakt, oni, ki gleda k frančiškanski cerkvi. V ta tesni prostor so bili zgneteni štirje normalni, ki je bilo zgnetenih šest latinskih razredov. Ta tesnoba je bila škodljiva uku in zdravju. Zato so sezidali l. 1821. še drugi trakt z dvema sobama pri tleh in dvema v prvem nadstropju. A ker so pri zidanju pozabili na stranišča, morali so končnima sobama pri tleh in v prvem nadstropju odzidati vsaki po jedno okno in ta prostor porabiti za imenovano potrebo.

Zopet predelano je bilo gimnazijsko poslopje l. 1853. in sicer ponajveč vsled prizadevanja in požrtvovalnosti slovenskega mecena, ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa.

Od leta 1848. dalje je jelo namreč semenišču primanjkovati duhovniškega naraščaja. Plemeniti škof je ugibal, da bi postalo v tem boljše, če bi šestrazredna novomeška gimnazija postala popolna višja gimnazija. Ministerstvo je bilo pri volji tej želji ustreči, a za osem razredov ni bilo prostora v malem poslopju. Moralo bi se torej povečati, toda v ta namen ni hotelo šteti denarja ne ministerstvo, ne mesto; mesto pač zato ne, ker ga ni imelo.

Tu je napel A. A. Wolf vse svoje žile ter z okrožnico do duhovščine svoje škofije spodbujal k prostovoljnim doneskom v ta namen; on sam je podaril 1000 gld. Mesto je obljubilo 1500 gld. v denarjih, v blagu pa toliko, da je bilo to vredno družiti 1500 gld. Nameravalo se je vse poslopje za jedno celo nadstropje vzdigniti. Navdušenje za to podjetje je bilo veliko, celo preveliko, in akt se je v kratkem same sebe ujedlo. Čez par mesecev na višjo gimnazijo že nihče mislil ni, kajti vsak je bil prepričan, da tolike svote, kakor je je bilo treba (13.000 gld.), nikakor ne bo mogoče spraviti skupaj. Vrhu tega so se nahajali tudi ljudje, katerim razširjenje gimnazije nikakor ni bilo po volji.

Videti je bilo, da bo vsa stvar popolnoma zaspala, kar se oglasi — najbrž vsled prizadevanja škofa Wolfa—naučno ministerstvo z odlokom od 3. junija 1852, s katerim je ukazalo gimnazijsko poslopje, toda le oni del, ki je obrnjen proti frančiškanski cerkvi, povišati za jedno nadstropje. Stroški so se vsled tega zmanjšali na 6502 gld. 46 kr. Ob enem pa se je moralo tudi v samostanu preskrbeti nekoliko novih sob in pohišta za profesorje, kajti tudi profesorjev ministerstvo ni maralo dati svojih, ampak hotelo je višjo gimnazijo dovoliti le proti temu, da prevzamejo pouk profesorji frančiškani, katerim je plačevala vlada za njihov trud le po 50 gld. na leto, med tem, ko so posvetni profesorji imeli po več sto goldinarjev plače. Provincijal je tudi v to privolil, kajti samo šest razredov, kakor doslej, ni smela nobena gimnazija več imeti, ampak z dosedanji šestimi se je morala združiti tako zvana filozofija (sedanji sedmi in osmi razred). Ali celo gimnazijo, ali pa samo pol, šestrazredni novi naučni načrt ni poznal. Provincijal je bil prisiljen udati se vsem zahtevam ministerstva in to že samo z ozirom na frančiškanski red, kateremu vzdrževanje sedmega in osmega razreda samo za frančiškanske gojence ni bilo več dovoljeno. Stroške za gimnazijsko poslopje in za prireditve nekaterih sob v samostanu so izračunali nekaj nad 9500 gld.

Tudi mestnemu zboru je moralo biti mnogo do tega, da mesto dobi višjo gimnazijo, zato se je ponudil prevzeti vse te stavbe, če se mu da, kar se je po deželi nabralo v ta namen, drugo bo nosil sam. Škofovega daru je bilo 1000 gld., prostovoljni doneski (celo iz drugih provinc) so znašali 3858 gld. 48 kr. Toda prerovna občinska blagajnica bi se tega kar nikakor ne bila mogla lotiti. Tu ji je naposled prišlo ministerstvo na pomoč, Da se ustreže tolikim željam, dovolilo je iz verskega in šolskega zaklada 1641 gld. 12 kr., ter tako omogočilo zidanje.

Današnje lice pa je zadobilo gimnazijsko poslopje šele l. 1871 ko so tudi stranski trakt, v katerem se nahaja sedaj biblioteka in jedna šolska soba, vzdignili za

jedno nadstropje, kar je stalo 4515 gld. 13 kr. Naslednjo leto so postavili tudi stolpič s šolskim zvoncem nad glavni vhod; nahajal se je prej na voglu proti cerkvi.

§ 6. Število in imena razredov.

Novomeška gimnazija je štela od svojega podetka pa do 1. 1770. po šest, od 1. 1776. do prihoda Francozov po pet, 1. 1811. in leta 1812. dva, leta 1813. in J 814. tri, po odhodu Francozov od l. 1814.—1815. po štiri, od 1. 1816.—1819. po pet, od l. 1820. do l. 1853. po šest in od l. 1854. do danes pa osem razredov.

Ravno tako pogosto in še pogostejše so se menjavala imena razredov. Stvar je deloma že sama na sebi zanimiva, zato navedimo ta imena tako, da pričenjamo po tedanji navadi z najvišjim razredom. Nižji trije, od leta 1820. dalje pa nižje štirje, so se zvali gramatikalni razredi, gorenja dva pa humanitetna.

Leta 1853. so dobili razredi po novi gimnazijski organizaciji ista imena, kakoršna imajo še danes, ali bolje rečeno nobenih, ker se samo štejejo. Novomeščani so se nekaterikrat potegnili tudi za to, da hi dobili tako zvani »humanistični studiom« ali filozofična dva razreda, sedmo in osmo šolo, kakor so jih imela mnoga druga mesta; posebno l. 1807. so bili teh stvari več kot gotovi. A ker niso hoteli za to višjo šolo nič šteti, ampak jo menili tako zvrniti na rame frančiškanov, kakor so to storili z gimnazijo, dobili je niso nikoli.

§ 7. Učni načrti.

a) Država vzame gimnazijo pod svoj vpliv.

Pri ustanovitvi gimnazije so cesarska vlada ni vtikala niti v disciplinarno niti v poučevalne stvari, dasitudi se je prizadeval že Karol VI. vplivati na gimnazije, ki so bile skoro vse v duhovskih rokah. V zadnjih letih Karolovega cesarovanja pak se je vnel boj med jezuvili in gospodo po cesarskih pisarnah; leta je jela zbirati nedostatke posebno po jezuvitskih učilnicah ter stopila s to zbirko prod cesarja. Leta 1735. (16. novembra) je izšel cesarski patent, ki je dejal jezuvitsko šolo prvokrat pod državno kontrolo. Vendar je ostalo še vse pri starem.

Večji uspeh sta imela patenta Marije Terezije od 16. oktobra . in 24. novembra 1747. leta. Zahtevala sta med drugim tudi gojenje zgodovine, grškega jezika in aritmetike že v spodnjih razredih in prikrajšanje počitnic.

Novomeška gimnazija se na ta patenta ni ozirala in vlada najbrže v tako mladi gimnaziji tudi ni pritiskala na nju izvršitev.

Odločnejša pa je bila resolucija od 21. junija 1752: »Instruktion wegen der künftigen Einrichtung der humanistischen und philosophischen Studien«. Največji nedostatek na tedanjih jezuvitskih šolah je bil, da so poučevali zgolj mladi ljudje, ki so ravnokar sami zapustili šolske klopi; pa še teh niso pustili jezuviti dolgo pri tem poslu; komaj so se šole nekoliko privadili, pošiljali so jih po drugih opravkih. Šola je bila zanje le nekaka vežbalnica za važnejše posle. Imenovana resolucija je ta nedostatek strogo prepovedala.

Dotedanji pouk je bil zgolj mehanično učenje na pamet. Prepovedal je tako učenje sicer že patent od 1. 1735., toda brez uspeha. Resolucija je to z nova prepovedala ter predpisala tudi, kaj naj se bo poučevalo odslej. Razven latinščine so se učili doslej drugih predmetov kaj malo; malo zemljepisja in še tega še le v peti šoli, malo aritmetike v šestem, torej še le najvišjem razredu, nič pa ne zgodovine, k večjemu malo cerkvene, nič naravoslovja ali drugih realij.

Latinščini je pustila sicer Marija Terezija še nadalje ono odlično mesto, ki ga je imela v prejšnjih časih, zraven nje pa je zahtevala tudi gojenje materinega ali nemškega jezika. Seveda je veljala nemščina tudi v Novem Mestu kot materin jezik, gojiti se je morala zlasti v višjih razredih enakomerno latinščine. Učni jezik jo bil do l. 1752. tudi v najnižjem razredu latinski. Iz latinske slovnice so se učili latinščine. Marija Terezija je ukazala, da se sme goditi to k večjemu le še jedno leto, dokler ne bo namreč natiskana nemškolatinska slovnica; po toj se bo učilo po vsej Avstriji.

Sicer pak je prepustila sestavo šolskega reda, koliko ur naj se poučuje ta ali oni predmet, v katerem obsegu itd. za sedaj še prosti volji in določbi frančiškanov.

Po družih gimnazijah so se učili tudi grščine in to že v spodnjih razredih, frančiškanski delinitorij pa je sklenil l. 1747. s tem predmetom kot nepotrebnim se ne ukvarjati. Pri tem jo ostal tudi še po resoluciji od l. 1752. Zato je vlada dregnila prefekta novomeške gimnazije še posebej, naj pove, kaj misli o grščini, da je ne da poučevati; če že drugim ni potrebna, koristila bo vsaj onim, ki se bodo poprijeli bogoslovskih študij. Pove naj, namerava poučevati ta predmet ali ne; če tega ne more storiti, poroča naj vsaj, kako bi se brez velicah stroškov uvel tudi na novomeški gimnaziji ta pouk, kajti bilo bi vendar neprilčno, ko bi morali dijaki hoditi ravno zaradi tega v drago tujino.

Pri objavljenju te resolucije je bila vladi mlada novomeška gimnazija še posebno na mari, postopala je prav varno in previdno. Zalo je naročila prefektu, naj poroča, je-li izvršljivo, kar so mu ukazuje ali ne, morebiti katere zahteve ne ugajajo razmeram novomeške gimnazije.

Prefekt je kanu pozivu odgovoril obširno in določno: če le katera, more se novomeška gimnazija ravnati po doposlanih ji ukazih. Zato je dal poučevati tudi aritmetiko odslej po vseh razredih, isto tako se je ravnal po predpisih glede družih predmetov.

Sedemletna vojska s pruskim kraljem Friderikom 11. je okrnila vso pozornost avstrijskih državnikov od notranjih stvari vun na Prusko. Komaj pa so sklenili mir, izdala je vlada l. 1764. nov in natančen učni načrt, prvo instrukcijo za avstrijske gimnazije. Stopila je že popolnoma odločno kot jedina za šolstvo merodajna moč na dan. Določila je za vsak razred posebi predmete in njihov obseg. Nemški jezik je dobil tisto pravico, kakor latinski, celo prevladoval je. Najimenitnejše na tem navedenem naučnem načrtu pa je bilo, da je napovedal dosedanji jezuvitski sistemi in metodi odločno vojsko.

b) Načrti od leta 1775 in 1776.

A tudi pri tem načrtu niso ostali dolgo. Da jezuvitski načrti niso veljali nič, prepričan je bil vsak, prepričan pa tudi, da novi načrt od l. 1764, ne zadostuje. A kako vstvariti kaj boljšega?

Leta 1774. jo uvedla cesarica — vsaj po nekaterih avstrijskih deželah — ljudske šole. Trebalo je gimnazije kolikor mogoče tesno zvezati ž njimi. A kako naj se to zgodi, v tem vprašanju se merodajnj strokovnjaki dolgo niso mogli zjediniti. Jedna stranka bi bila najrajše uvedla zopet stari jezuvitski načrt, le da bi ga v malem spremenila in zboljšala; druga in nji nasprotna pa ga je obsodila popolnoma ter želela pouk uravnati po saksonskem ali pruskem vzgledu.

Po mnogih ovirah je izdala vlada l. 1775. vendar nov načrt, ki ga je izdelal profesor Ignacij pl. Hess, a predno je dospel v Novo Mesto, predno so jeli frančiškani poučevati po njem, ga je vlada (čez par mesecev) že umaknila ter ga nadomestila l. 1776. z novim.

Ta načrt je skrčil gimnazijski od šestih let na pet ter zvezal gimnazijo z novouvedeno ljudsko šolo, normalko. Zato se jo dovolil vstop v gimnazijo le tistim dijakom, ki so dovršili normalko. Odjenjal je od prejšnjega načrta iz l. 1764., ki je odkazal nemščini isto pravico v šoli, kakor latinščini, skoro popolnoma ter prestvaril gimnazijo zopet zgolj v vežbalnico za latinski jezik. Vse drugo je bila postranska stvar. Zabičilo se je učiteljem, naj napne vse žile, da izurijo svoje dijake v tako zelo potrebni latinščini. Govorniške vaje so se zdele v ta namen neizogibni pogoj. Ozirati se je bilo mimo spretnosti v izrazu v prvi vrsti na čistost v govoru in pisanju.

Leta 1781. so izdali latinščini na ljubo celo oster ukaz: V gorenjih dveh razredih se ni smela izreči niti jedna nemška beseda. Da se dijaki uvežbajo v latinščini, so morali profesorji jemati predpisane klasike pridno v roko, vezati latinske naloge z nemškimi, a varovati so pri tem, da pouk ni postal dolgočasen in mrtev. Zaradi razlike so si morali prizadevati, da so mladini vcepljali tudi nekoliko drugih vednosti], n. pr. malo zemljepisja domače dežele, kateremu so smeli v višjih razredih pridejati tudi nekatere politične opazke. Načrt je daljo zahteval, da naj učitelji pripovedujejo dijakom tudi dogodke iz stare zgodovine in brez vsake zveze med seboj, zlasti take, ki opozarjajo mladino na poštenje, nesebičnost, velikodušnost in domoljubje Grkov in Rimljanov, ali odličnih mož drugih narodov. Iz nove zgodovine se je priporočalo omenjati po največ cesarje iz habsburške rodovine.

Iz naravoslovja, ki se je torej v tem načrtu prvokrat uvedlo v gimnazijo, naj se je povedalo dijakom k večjemu nekoliko o prvinah in kaj o navadnih rastlinah. Po tem načrtu, ki je jako obširen in obsega celo kepo najrazličnejših melodičnih določil, so poučevali v Novem Mestu do leta 1807. Vendar so skoraj vsako leto uvedli kaj novega ter dostikrat posegli nazaj po starih, sicer že odpravljenih določbah, ki pa so se zdele vendar boljše nego nove.